

Het verdwenen roomse bolwerk langs de Herenweg

Ellen Kerkvliet

Het Broederhuis, de Sint Jozefschool met aanleunende onderwijzerswoning, het R.K. Verenigingsgebouw en de Sint Henricus uloschool. Decennialang stonden ze schouder aan schouder langs de Herenweg. Tot rond de jaren tachtig de sloopkogel zijn verwoestende werk deed. Het verenigingsgebouw werd gespaard. Ook de onderwijzerswoning bleef, losgezaagd van het schoolgebouw, fier overeind staan. Als een herinnering aan het roomse bolwerk van weleer.

De meisjes gingen naar de meisjes-school, jongens naar de jongens-school, dat was tot ongeveer 1960 heel gewoon. Als je katholiek was tenminste.

Toch was dat in Heemstede rond 1900 nog anders. Alle kinderen gingen naar de openbare school aan de Voorweg. Maar omdat het merendeel van de bevolking in die tijd katholiek was, evenals het toenmalig hoofd van de school, zaten de kinderen daar met veel geloofsgenootjes in de klas. Men vond het daarom niet zo nodig aparte parochiescholen op te richten. Dit tot groot ongerief van de bisschop, die bleef aandringen op katholiek onderwijs en een scheiding tussen de

jongens en meisjes. Hij werd daarin gesteund door pastoor H.P. Zeegers van de Bavoparochie.

In juli 1899 openden de zusters Franciscanessen van het Luciagesticht in Rotterdam een school voor meisjes in het Sint Antoniusgesticht aan de Kerklaan. Het jaar daarop kwam pastoor Zeegers met het voorstel een fonds te stichten voor de bouw van een eigen jongensschool. Hij stortte zelf een aanloopkapitaal van f 11.000,-, parochianen vulden het schoolfonds aan zodat niet lang daarna in opdracht van het Rooms Katholiek Kerkbestuur van Berkenrode, de Jozefschool gebouwd kon worden. Dat was in 1904.

► Een van de eerste foto's van de Jozefschool met de speelplaats nog aan de kant van de Herenweg. Links de tekst: Anno Domini, in het midden: Rooms Katholieke Parochiale Jongensschool, rechts: 1904. Datum foto onbekend.

Het werd een markant gebouw, met siermetselwerk zoals dat in het begin van de vorige eeuw zo vaak werd toegepast. Met fraaie, groen geglazuurde ornamenten in de gemetselde raambogen van de begane grond en een ruitvormig patroon van gele bakstenen ter hoogte van de eerste verdieping. Onder het aangekapte luifeltje in het midden van het symmetrische pand prijkte het beeld van Sint Jozef. De patroonheilige werd geflankeerd door de op witte geglazuurde tegels geschilderde tekst: *Roomsch Katholieke Parochiale Jongensschool*. De school telde zes klaslokalen, drie beneden en drie op de eerste verdieping. Op de gang was tegenover elk lokaal een wc en een urinoir. De speelplaats was oorspronkelijk aan de voorkant.

Onderwijzerswoning

'Eerste steen gelegd door den Z. Eerw. Heer H.P. Zeegers Pastoor Den 12 april 1904'. De steen met deze tekst is gemetseld in de zuidoosthoek van de onderwijzerswoning, die gelijktijdig met de school werd gebouwd. De woning was letterlijk tegen de school aangeplakt. Een zijdeur van het huis met daarboven een ingemetseld kruis, kwam uit op de speelplaats. Met een paar stappen was het schoolhoofd op zijn werk en weer thuis.

De eerste bewoner van Herenweg 103 was de heer J.C. Vintges. Hij heeft de Jozefschool maar vier jaar geleid, in 1908 werd hij opgevolgd door de heer Dirk Pronk. Van hem is onder andere bekend dat hij leed aan doofheid, wat het lesgeven voor hem steeds moeilijker maakte. Verder weten we dat hij het koningshuis een warm hart toedroeg. In november 1918, toen er in ons land een revolutie dreigde, werden optochten georganiseerd om sympathie aan de Oranjes te betuigen. Ook Pronk, penningmeester van het comité viering Koninginnefeesten, deed daar aan mee.

Het schoolhoofd bleef aan, tot de Jozefschool in 1925 door de broeders van De la Salle werd overgenomen.

In 1926 verhuisde Pronk naar Kerklaan 50. In de jaren daarna heeft het huis veel verschillende bewoners gekend. In de oorlogsjaren hebben er nog enige tijd Duitse militairen in gezeten. In 1952 betrok meester Moorman met zijn gezin de woning.

Het Verenigingsgebouw Nieuw Berkenrode

In oktober 1906 diende het kerkbestuur van de H. Bavo als eigenaar van een perceel aan de Herenweg een aanvraag in bij de gemeente Heemstede tot het oprichten van een verenigingsgebouw. In de bouwaanvraag wordt de locatie overigens Haagsche Straatweg genoemd.

Aannemer S.P. Adriaanse viel de eer te beurt het Verenigingsgebouw te bouwen voor een bedrag van f 24.600,-. Het ontwerp kwam van de gebroeders Evert en Albert Margry en Jos Snickers uit Rotterdam. We komen de naam Margry vaker tegen in de bouwwereld van de katholieken. Ook het ontwerp van de in 1879 voltooide Heemstedse Bavokerk komt van de tekentafel van dit architectenbureau. Jos Snickers was familie van P.M. Snickers, bisschop van Haarlem (1877-1883) en aartsbisschop

► Zijdeur van de onderwijzerswoning die toegang gaf tot de speelplaats.

van Utrecht (1883-1895). Deze familieband leidde mogelijk tot meerdere opdrachten door katholieke kerkbesturen.

In 1933 is het Verenigingsgebouw Nieuw Berkenrode gemoderniseerd. Het bleef tot in de jaren zestig het middelpunt van het katholieke verenigingsleven in Heemstede. Onder andere de Harmonie St. Michaël, de damclub, de gemengde zangvereniging St. Gregorius en de verkenneren hadden er hun bijeenkomsten. Er waren toneelvoorstellingen, dansavonden of gezelligheidsclubjes en er kon een feestzaal gehuurd worden voor bruiloften en partijen. Het beheerdersechtpaar Prins zorgde voor koffie, thee en andere versnaperingen.

▼ *Het R.K. Verenigingsgebouw in 1909. De Herenweg wordt hier Wagenweg genoemd.*

▼▼ *Zo mooi heeft het Verenigingsgebouw er ooit uitgezien. Tekening uit 1908.*

De broeders kwamen

Het katholiek onderwijs in Heemstede en de broeders van De la Salle waren in de vorige eeuw onlosmakelijk met elkaar

verbonden. Dat kwam zo:

Lange tijd was de Jozefschool de enige katholieke jongensschool in Heemstede. Maar de bevolking groeide en een tweede school bleek nodig. Pastoor IJzermans van de Sint Bavoparochie schreef in 1923 een brief aan de broeders van De la Salle in Baarle Nassau, met de vraag een nieuwe school te stichten in de Indische buurt. Daar stemden ze mee in. Maar vanwege de toenemende doofheid van Pronk, die daarom invaliditeitspensioen wilde aanvragen, wijzigden de plannen. De broeders zouden de leiding van de Jozefschool van hem overnemen. Voorwaarde was wel dat de twee onderwijzeressen moesten vertrekken. De vier lekenonderwijzers mochten blijven.

In 1925 werd broeder Gabriël hoofd der school. In datzelfde jaar werd er verbouwd. Er kwam een nieuwe speelplaats achter de school, aan de voorkant werd een gazon met rozenperken aangelegd. Een paar jaar later volgden elektrische verlichting en centrale verwarming.

De Indische buurt kreeg evengoed een katholieke school, want aan de Molenwerfslaan opende in 1925, onder leiding van de zusters Franciscanessen, de Sint Augustinusschool voor jongens en meisjes haar deuren. En in 1931 zouden de broeders van De la Salle daarnaast alsnog een jongensschool openen, de Aloysiusschool.

Met hun driekantige hoed, los omgeslagen mantel en zwarte toog met een grote witte bef, waren de broeders een opvallende verschijning in het Heemstedse straatbeeld.

Aanvankelijk woonden ze in villa Postlust schuin tegenover de school. Door het stijgend aantal leerlingen werden steeds meer broeders vanuit Baarle Nassau naar Heemstede gehaald. Postlust werd te klein en was bovendien nodig om, bij gebrek aan voldoende klaslokalen, als noodschool te dienen. In 1928 begon de bouw van een nieuw huis voor de broeders naast de school. De architect was N.J. Nijman.

In het schooljaar 1927-1928 waren,

▼ *Ochtendspits op de Herenweg in 1964! De broeders traden op als klaar-over.*

▼ ▼ *De Jozef-school, de onderwijzerswoning en het broederhuis in 1966.*

naast twee lekenonderwijzers, zes broeders aan de school verbonden: Gabriël, Willibrord, Alfons, Alexander, Jozef en Vincentius. De bouw van het nieuwe Broederhuis naast de school vorderde gestaag en in het voorjaar van 1929 heeft pastoor IJzermans in de huiskapel voor het eerst een heilige mis opgedragen. Het huis kreeg als officiële naam 'Huize Sint Johannes Baptist de la Salle', genoemd naar de stichter van de congregatie (1651-1719).

Uloschool

De Heemstedse broeders hebben niet alleen in het lager onderwijs hun sporen

verdiend. In 1929 startte onder hun leiding een eerste leerjaar uloschool, tijdelijk ondergebracht in villa Postlust. Hoofd was broeder Alexius. De school groeide snel, want vanwege de crisisjaren – er was toch geen werk – stuurden veel ouders hun kind naar de ulo. Een andere groep uloleerlingen vond toen onderdak in de eveneens door de broeders gestichte Jacobaschool aan de Lanckhorstlaan.

Al gauw ontstond het plan een aparte uloschool te bouwen, naast het R.K. Verenigingsgebouw aan de Herenweg. In 1932 was de nieuwe Henricus uloschool, genoemd naar pastoor Henricus IJzermans, klaar. Deze pastoor, die zo veel voor het katholieke onderwijs in Heemstede heeft betekend, stierf in datzelfde jaar op 81-jarige leeftijd.

Het eerste hoofd van de Henricus was broeder Wilhelmo, er waren toen 82 leerlingen. Het vijf lokalen tellende gebouw kreeg er in 1936 nog eens vier lokalen bij. In de jaren vijftig kreeg de school er wederom een aantal lokalen bij, evenals een aula en gymzaal. In 1968 veranderde de ulo door de invoering van de Mammoetwet in een mavo. Vanaf de jaren zestig tot 1982 was broeder Christiaan Stoof directeur. Hij was bij veel van zijn leerlingen erg geliefd. Het duurde tot 1972 voor ook meisjes op de school werden toegelaten.

De oorlogsjaren

Ten tijde van de mobilisatie vond een groep militairen uit Friesland onderdak in de St. Antoniuschool. Voor wat afleiding gingen ze wel naar het Verenigingsgebouw. Dan was er een toneelvoorstelling of een optreden van de R.K. Harmonie St. Michael. Op 3 april 1940 bracht koningin Wilhelmina, op doortocht naar Haarlem en Bloemendaal, de militairen er een bezoek. De schoolkinderen stonden juichend langs de Herenweg.

In mei 1941 viel de Gestapo het Broederhuis binnen. Broeder Joseph Klingens werd gearresteerd, samen met Anton van der Waals. Broeder Joseph was leider van een illegale zendergroep die in direct contact stond met Engeland. Bovendien werd hij beschuldigd van spionage. Van der Waals, eveneens lid van de radioclub, bleek zijn verrader te zijn. Broeder Joseph is niet meer teruggekomen en is in januari 1942 geëxecuteerd.

Broeder Wilhelmo vroeg de ouders er op toe te zien dat het huiswerk gemaakt werd

Ook de broeders kregen te maken met voedselschaarste. Daar hadden ze wat op gevonden. In de fietsenstalling hadden ze een koe, die dagelijks voor verse melk zorgde. Later is het beest in de keuken van het Broederhuis eigenhandig geslacht. Het verhaal gaat dat er heel wat wierook gebrand is, om de lucht van het gebraden vlees voor de buitenwereld te camoufleren.

Steeds meer scholen werden bezet door Duitse militairen. Ook de Jozefschool inclusief de woning, het Verenigingsgebouw en de Henricusschool ondergingen dit lot.

Een tijdlang kon men nog aangepast lesgeven dankzij een soort rouleersysteem, waar alle scholen (openbaar,

christelijk, katholiek) die nog enige ruimte konden bieden aan mee deden. Maar in oktober 1944 was ook dat niet meer mogelijk. Alle scholen in Haarlem en Heemstede gingen dicht, trams reden niet meer. En het onderwijzend personeel werd ingezet in de centrale keuken. De leerlingen kregen toen per post elke veertien dagen een paar taken op. Broeder Wilhelmo, hoofd van de uloschool, vroeg de ouders er op toe te zien dat het huiswerk gemaakt werd.

Uiteindelijk werd ook het Broederhuis bezet. De broeders kregen enkele dagen de tijd om hun spullen mee te nemen en onderdak te zoeken. Maar het huis moest wel gemeubileerd achter blijven, zodat de Duitse militairen er comfortabel konden verblijven. Dat ging de broeders aan het hart. Ze namen de meubelen en de losse vloerbedekking mee en zetten wat oude tafels en stoelen op de kale vloer. Het viel voor de broeders niet mee om andere woonruimte te vinden. Omdat heel Zandvoort geëvacueerd was, zaten alle huizen in Heemstede al propvol. Mevrouw Bomans van Huize Berkenrode bood uitkomst. Zij had weliswaar al twee volledige gezinnen bij haar inwonen, maar wist toch een kamer vrij te maken waar de broeders overdag konden zitten. Bij hospita's in Heemstede werden gelukkig voldoende slaapplekken gevonden.

Voetbalclub HBC moest zijn veld achter de Jozefschool afstaan. Als onderdeel van de Duitse verdedigingslinie werd daar een betonnen geschutsofstelling geplaatst. Later deed de bunker dienst als opslagplaats voor oude kranten, die de leerlingen van de Jozefschool ophaalden. In 1980 is de bunker weggehaald.

De meisjes, de Ark en de sloop

Tot 1963 bestond het onderwijzend personeel op de Jozefschool uit broeders en mannen. Daarna kregen de eerste twee klassen een juf. In 1969 werden voor het eerst ook meisjes toegelaten. Nog steeds hadden de broeders er de leiding, maar onder het onderwijzend personeel

moesten de slopers omzichtig te werk gaan, want de onderwijzerswoning, inmiddels eigendom van de familie, moest blijven staan. Eenmaal losgezaagd van de school is het gehavende huis hersteld op kosten van de gemeente en met behoud van het karakter.

Het beeld van Jozef is gespaard gebleven. Dat verhuisde mee naar het nieuwe schoolgebouw in de Geleerdenwijk en kreeg daar een mooi plekje in de binnentuin. Het staat er nog steeds. Ook de dakversiering die op de nok boven het hoofd van Jozef stond – door de familie Moorman ‘de hoed van Jozef’ genoemd – is gered. Hij staat nu in de achtertuin van de onderwijzerswoning.

De broeders gingen

In de ook voor de katholieke kerk roerige jaren zestig verlieten verschillende broeders de gemeenschap. Anderen gingen met pensioen, nieuwe aanwas was er niet meer. Het einde van het broederonderwijs in Heemstede naderde. In 1981 vertrokken de laatst overgebleven broeders naar een

▲▲ *Er bleef niets meer van de Jozefschool over.*

▲ *De school werd voorzichtig losgezaagd van het huis.*

waren ook veel leken. De staat van het gebouw verslechterde, zodat besloten werd aan de Van der Waalslaan een nieuwe, moderne school neer te zetten. De verhuizing van de Jozefschool was in 1977. In 1993, toen de school met de Sint Antoniuschool fuseerde, werd de naam veranderd in De Ark.

Van het eens zo fraaie gebouw aan de Herenweg bleef, toen het eenmaal leeg stond, niet veel meer over. Het viel ten prooi aan vandalisme, ramen werden ingegooid en keer op keer werden er kleine brandjes gesticht. Tot opluchting van de familie Moorman, die nog steeds naast de school woonde, besloot de gemeente in 1979 het gebouw te slopen. Daarbij

▲ *Het ornament dat het dak van de Jozefschool sierde, de ‘hoed van Jozef’, staat nu in de tuin van Herenweg 103.*

Herinneringen van juffrouw Van Buuren

Veel Heemstedenaren hebben bij Gemma ten Velthuis, beter bekend als juffrouw Van Buuren, in de klas gezeten. Van 1971 tot 1993 was ze onderwijzeres op de Jozefschool.

‘Toen ik op school kwam waren er nog twee broeders. Broeder Rafaël was de directeur en in een van de lagere klassen gaf broeder Franciscus les. Ze liepen toen niet meer in hun zwarte rokken, maar droegen een donker pak met stropdas. Ik weet nog dat broeder Rafaël altijd dikke sigaren rookte, ook voor de klas. De kleren van mijn dochter, die bij hem in de klas zat, stonken er soms naar. Omdat hij altijd op zijn stoel zat te wippen, heeft het personeel hem voor zijn verjaardag een keer een schommelstoel gegeven. Vervolgens zat hij tijdens vergaderingen uitgebreid te schommelen, daar was het schoolbestuur niet zo blij mee!’

Het oude gebouw was er slecht aan toe. In die hoge lokalen was het altijd koud en de school was ook te klein. Achter de Henricusschool hadden we een paar noodlokalen. En er was geen gymzaal, dus gymmen met de kinderen deed je niet.

De verhuizing naar het nieuwe gebouw was dan ook een verademing.

Broeder Rafaël zorgde voor een goede sfeer onder zijn personeel. Hij kon geweldige sinterklaasfeesten organiseren en elke vrijdagmiddag had hij gebak. Nog steeds heb ik contact met een stel oud-collega's. We noemen ons 'de dochters van Rafaël' en gaan een paar keer per jaar met elkaar uit eten.

In 1981 ging hij met de VUT en werd Huub Zenden de nieuwe directeur. Ook een geweldige man, heel goed voor zijn personeel. Hij heeft in 2008 afscheid van de school genomen.'

pand in de Paulus Buyslaan en naar het door de congregatie aangekochte hotel van de Bond Zonder Naam aan de Wagenweg in Haarlem.

De gemeente wilde het Broederhuis kopen en verbouwen tot wooneenheden voor een- en tweepersoonshuishoudens. Op het achterterrein waren ook enkele appartementen gepland. Later zag de gemeente een verbouwing niet zitten en werd gekozen voor nieuwbouw. Pas in 1988 is het Broederhuis gesloopt.

Onherkenbaar

Het Verenigingsgebouw heeft in de loop der jaren meerdere bestemmingen gehad. Zo was het eind jaren zestig in gebruik als magazijn van platenmaatschappij Bovema. Nu is de firma Wasco, groothandel in sanitair en verwarming, er gevestigd. Door de witte muurverf is het zo goed als onherkenbaar geworden. Alleen de zijgevel aan de zuidkant is onveranderd. Daar is langs de dakrand nog het fraaie siermetselwerk te zien. In de vroegere toneelzaal is een extra verdieping aangebracht. De ruimte onder de gebogen dakspanten dient als opslagplaats voor schroeven, moeren en andere ijzerwaren.

Ook de lange centrale gang met rode plavuizen is nog oorspronkelijk.

Waar de Jozefschool stond, is nu een woonvoorziening voor cliënten van de Hartenkampgroep. Op de plek van het Broederhuis staat een kantoorgebouw, genaamd Berkenhof.

De Henricusmavo fuseerde in 1984 met de Antoniusmavo tot HAemstede mavo. De naam is een verwijzing naar de beide fusiepartners: de H van Henricus en de A van Antonius. De Haemstede mavo was gevestigd in het gebouw aan de Herenweg. In 1993 vond de tweede fusie plaats, namelijk met de protestants-christelijke Gerrit Barger mavo. Locatie voor de nieuwe interconfessionele Haemstede Bangerschool werd de Koediefslaan en daar zit de school nog steeds. Het schoolgebouw aan de Herenweg werd in 1999 gesloopt om plaats te maken voor het woonzorgcomplex Westerduin.

De Jozefschool, het Broederhuis en de Henricus ulo, ze kwamen, beleefden hun bloeiperiode en vertrokken. En dat alles binnen een tijdsbestek van iets meer dan tachtig jaar. Het is alsof de broeders en hun katholieke scholen er nooit geweest zijn.

De oude beukenboom

De onderwijzerswoning, nog steeds in bezit van de nazaten van meester Moorman, is de slopershamer ontsprongen. Zowel van buiten als van binnen ademt dit huis nog steeds de sfeer van het begin van de vorige eeuw. In 1976 heeft de familie het huis onder architectuur van Pieter Koster uit de Oude Posthuisstraat laten verbouwen. Daarbij zijn de karakteristieke details, zoals granitvloeren, ornamentenplafonds, paneeldeuren en glas-in-loodramen bewaard gebleven.

Ook de monumentale beukenboom in de voortuin van het huis heeft de tijd

doorstaan. Zijn leeftijd is onbekend, maar volgens de familie stond de boom er al toen ze in 1952 in het huis kwamen wonen. De gemeente heeft de oude beuk op de lijst van beeldbepalende bomen geplaatst.

Het huis en de oude boom, samen houden ze de herinnering aan vroeger levend. Wie zijn ogen afschermt voor de fantasieloze blokken links en rechts van het huis, kan in gedachten zomaar een halve eeuw teruggaan in de tijd. Naar de jaren waarin het kerkbestuur en de broeders het op dit stuk van de Herenweg nog voor het zeggen hadden.

Bronnen

Adresboek der gemeenten Heemstede -Bennebroek 1930-1931.

Marloes van Buuren, 'Het katholiek onderwijs in Heemstede', in: *HeerlijkHeden* 131, 2007.

A. Kramer, *Kent u ze nog, de Heemstedenaren?*, 1981.

Broeder Willibrordus Gehling, *De geschiedenis van het broederhuis aan de Herenweg*, 1987.

Marcel Bulte en Hans Krol, *Heemstede 1940-1945, Een gemeente in bezettingstijd*, 1995.

IJs Tuijn, *Honderd jaar katholiek onderwijs in Heemstede*, 2000.

Met dank aan

Mevrouw Sanders-Moorman, dochter van meester Moorman, mevrouw Ten Velthuis (juf-frouw Van Buuren), onderwijzeres Jozefschool van 1971 tot 1993, de heer Frans van Kampen, oud-leerling en -leraar van de Henricusschool.

► Herenweg 103: alsof er niets veranderd is.